

Natuur- en landschapsvisie Hooge Heide Midden

Samen werken aan een rijk zandlandschap

Opdrachtgevers:

Gemeente 's-Hertogenbosch,
Brabant Water,
Brabants Landschap.

Opgesteld door:

Rob Brinkhof (gemeente 's-Hertogenbosch)
John Jansen (Praedium BV)

's-Hertogenbosch

Natuur- en landschapsvisie Hooge Heide Midden

Samen werken aan een rijk zandlandschap

Oktober 2011

Gemeente 's-Hertogenbosch, Brabant Water, Brabants Landschap

In samenwerking met:

Gemeente Maasdonk, Lips Capital Group, Mariaoord, de Binckhorst IVN 's-Hertogenbosch, IVN Oss, Landschapsbelang Maasdonk, Heemkundewerkgroep Nuweland, Wijkraad Rosmalen Oost, Wijkraad Sparrenburg en anderen.

Bloemrijke akkerrand in het Mariaburgbos

Inhoudsopgave

Samen werken aan Hooge Heide Midden	7
Een korte beschrijving van het gebied	9
Natuur, landschap en een rijke geschiedenis	13
Hooge Heide Midden in de toekomst	17
Uitvoering	23
Bijlage 1: Lijst van deelnemers	
Bijlage 2: Overzicht voorgestelde acties en maatregelen	
Bijlage 3: Kaart van het gebied	

LEGENDA

- geïntegreerd bosbeheer
- natuurboskern
- heide
- stuifzand
- landduinen
- kampen en 'verstrepen' (akkers en grasland)
- lanen
- houtwallen
- poelen
- faunapassage
- pad afsluiting
- uitkijktoren
- uitkijkpunt
- parkeren
- 'erven'/bebouwing
- begraafplaats
- nieuw 'rood'
- putten Brabant Water
- hekwerk Brabant Water

Samen werken aan Hooge Heide Midden

Dit is de 'Natuur- en landschapsvisie Hooge Heide Midden'. De visie gaat over het gebied tussen Rosmalen en Nuland, de spoorlijn en de A59. Daar wisselen bos, heide en stuifzand elkaar af. In het landelijke gebied verdienen boeren hun boterham. Burgers wonen er in verbouwde boerderijen of wandelen door het gebied.

Deze visie gaat over de bijzondere natuur in het gebied. Over het landschap en de cultuurhistorie. En over wandelen, fietsen en spelen in de natuur. Hooge Heide Midden is namelijk enorm in trek bij bewoners uit Rosmalen en Nuland. Ook steeds meer mensen uit De Groote Wielen ontdekken Hooge Heide Midden.

Meer dan tien organisaties werkten mee aan de visie. We sommen ze voor u op. De gemeenten 's-Hertogenbosch en Maasdonk. Enkele grote grondeigenaren zoals Brabant Water, Brabants Landschap en Lips Capital. De twee zorginstellingen Mariaoord en de Binckhorst. Het IVN 's-Hertogenbosch, Oss en Landschapsbelang Maasdonk. Heemkundewerkgroep Nuwelant en de Bosgroep Zuid Nederland. En niet te vergeten de wijkraden Rosmalen Oost en Sparrenbrug. Ook enkele deskundige mensen uit de streek dachten mee. Zij kennen het gebied op hun duimpje. Samen hebben ze in een paar maanden tijd deze visie gemaakt. Dat is al een prestatie op zich. Deze visie zien wij als een gezamenlijk resultaat van alle partijen.

Eerlijk is eerlijk, er ging wel wat aan vooraf. In augustus 2010 verscheen een lijvig rapport over Hooge Heide Midden. De Stichting Geomorfologie en Landschap stelde het op. Het rapport schrijft uitgebreid over de historie van het gebied. Het gaat over stuifzandgroeven, kampen, landduinen en oude eikenstoven. Hooge Heide Midden is een heuse, cultuurhistorische schatkamer.

In het rapport staat ook waar de bijzondere amfibieën, vogels en vlinders leven. Ze staan allemaal netjes op kaart. Wat opvalt, is dat de soorten van heide en stuifzand op 'eilandjes in een bos' voorkomen. Het voortbestaan van deze soorten is daardoor onzeker. En dat moet anders! In deze visie doen we voorstellen om dat te verbeteren.

U denkt vast: een visie is leuk, maar voeren we het ook uit? Het antwoord is ja. In de komende jaren gaan we heide en stuifzand herstellen. We leggen poelen aan. We maken oude landduinen beter zichtbaar. Er komen parkeerplaatsjes. Er komt een losloophoudgebied voor honden. En nog veel meer. De uitvoering loopt via het programma

van De Groene Delta 2011-2014. We zijn er al mee begonnen! De provincie draagt bij aan het herstel van bijzondere leefgebieden voor dieren.

Particuliere eigenaren spelen een belangrijke rol bij de uitvoering van de visie. Boeren en bewoners leggen nu al erfbeplanting en poelen aan. De zorginstellingen stellen hun parkeerplaatsen of restaurant beschikbaar voor het publiek. Brabant Water en Brabants Landschap zijn beheerder van grote natuurgebieden. Zij weten wat ze te doen staat. Zo dragen alle partijen dragen hun steentje bij. Van individuele bewoners tot grote terreinbeheerders. Alleen door samen te werken wordt de visie werkelijkheid!

Nog even dit. Deze visie gaat niet over 'rood voor groen'. Het gaat dus niet over bouwen van enkele woningen in ruil voor groen. Hiervoor hebben de gemeenten 's-Hertogenbosch en Maasdonk aparte visies gemaakt. Deze visie gaat alleen over de inrichting van natuur, landschap en recreatie.

Veel plezier met het lezen van de visie!

Workshop over de toekomst van Hooge Heide

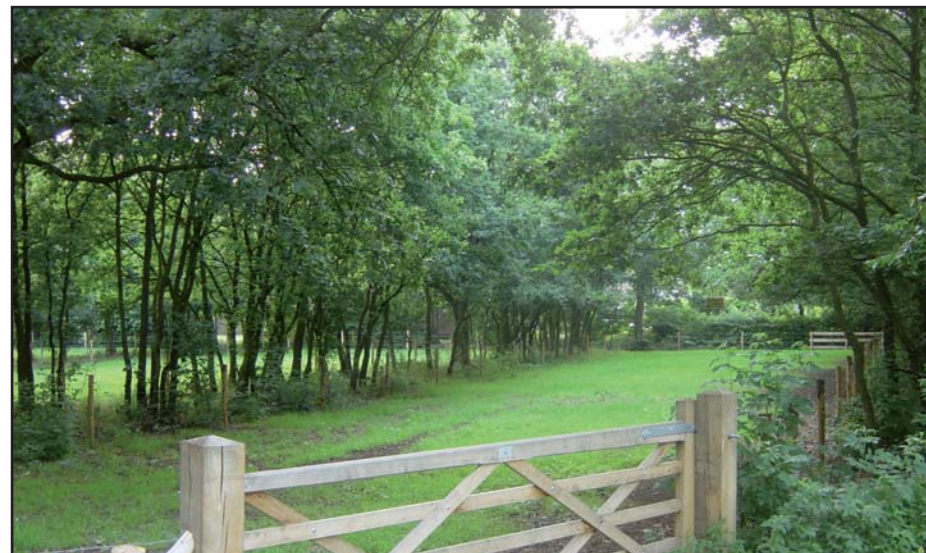
Mariaoord is een van de drie zorginstellingen in het gebied - hier moeten de paden goed zijn en geschikt voor rolstoelen

De bossen van Brabant Water - hier komt uw drinkwater vandaan en er is ruimte voor natuur en recreatie

8 *Het stuifzand bij Rosmalen is de landschappelijke entree van Rosmalen*

“Verstreepte” weiltes aan de Oude Baan oost in Rosmalen

Een korte beschrijving van het gebied

Het gebied Hooge Heide Midden ligt tussen Rosmalen en Nuland. De spoorlijn van 's-Hertogenbosch naar Oss vormt de noordgrens. Het Karregat aan de noordzijde van het spoor rekenen we ook tot het gebied. De A59 is de grens aan de zuidkant. Hooge Heide Midden is een licht golvend zandlandschap. Het bestaat voor een groot deel uit bos, heide en stuifzand. De totale oppervlakte bos en natuur is ongeveer 280 ha. Zeg maar 420 voetbalvelden groot.

Wie wonen en werken er?

Rondom de bos- en natuurgebieden ligt een agrarisch gebied. Het is een kleinschalig landschap met boerderijen en burgerwoningen. Een nertsenfarm is de enige intensieve veehouderij. Bijzonder is de zorghoeve Mariaburg. Mensen met een beperking verblijven er dagelijks tussen de melkkoeien.

Nu we het toch over zorg hebben. Er zijn maar liefst drie zorginstellingen in het gebied. Dat zijn Mariaoord, de Binckhorst en Sint Jozefoord. Sint Jozefoord is niet alleen een verzorgings- en verpleeghuis, het is ook een klooster.

Ook Brabant Water is actief in het gebied. Het water uit de kraan in Rosmalen en 's-Hertogenbosch komt uit Hooge Heide Midden. Het drinkwaterbedrijf ligt middenin een bos. Tot slot is er in een voormalig oud klooster aan de A59 nog een tijdelijk asielzoekerscentrum.

Welke bos- en natuurgebieden zijn er?

Bij Rosmalen ligt het bekende stuifzand en het Sparrenburgbos. Het zand is een speelparadijs voor kinderen. Je klimt er ook lekker in de typische vliegdennen aan het begin van het bos. Het Sparrenburgbos is voor de natuur een saai bos. Het is een aangeplant dennenbos. Het bos heeft zich niet kunnen ontwikkelen tot een gevarieerd bos. Dit komt door het ontbreken van een gericht beheer. Ook voor de wandelaar is er weinig variatie.

In het Sparrenburgbos aan ligt het verpleeghuis Mariaoord. Het verpleeghuis ligt voor een deel in een landduin. Maar daarover straks meer. Aan de rand van het Sparrenburgbos ligt de oudste boerderij in het gebied. Het heeft de toepasselijke naam "Duinse Hoef".

Poel op het terrein van Brabant Water

Oude houtwal waar de grond deels is weggespoeld

Ten oosten van de Vliertwijksestraat ligt het Mariaburgbos. Het Mariaburgbos is van de gemeente 's-Hertogenbosch. Daarnaast ligt het bos Hei en Wei. Hier wint Brabant Water het drinkwater. Het ligt langs de Waterleidingstraat. Ten noorden van deze straat liggen de mooiste en rijkste natuurgebieden. De heide met groepjes bomen van de Binckhorst is heel fraai. De bewoners onderhouden het heidegebied. Een kudde schapen houdt de heide vrij van gras.

Nabij Nuland liggen de Nulandse Heide en het Karregat met daarin de nieuwe Karreput. Brabants Landschap is de eigenaar. De Nulandse heide kent stuifzand en heide. Op en rond de Nulandse Heide liggen enkele poelen en kleine plassen. De Oude Karreput bijvoorbeeld. Ze zijn niet natuurlijk ontstaan. Ooit hebben mensen de plassen gegraven. Het water is rijk aan kikkers, salamanders en libellen.

En dan nog dit. Rond het verpleeg- en verzorgingshuis Sint Jozefoord ligt een spectaculair landduin. Het is wel 10 meter hoog! Maar daarover straks meer.

Boerenland

Rondom de bos- en natuurgebieden ligt het oude boerenland. Het is een kampenlandschap. Dat betekent dat akkers, weilanden en houtwallen elkaar afwisselen. Houtwallen zijn rijen bomen en struiken rond agrarische gronden. Hun functie was het tegenhouden van vee. Ook werden de gronden beschermd tegen stuifzand. Veel houtwallen zijn de afgelopen eeuw verdwenen. Op een paar plaatsen is het oude landschap nog prachtig aanwezig.

In het boerenland staan historische en nieuwe boerderijen naast elkaar. Het landschap bestaat daar uit allemaal kleine lapjes grond. Dat maakt het gebied minder geschikt voor de moderne landbouw. Voor intensieve landbouw is geen plek in Hooge Heide Midden.

Hoe kom ik er?

Er zijn drie belangrijke wegen in het gebied. Dat zijn de Oude Baan-oost, de Vliertwijksestraat en de Waterleidingstraat. Deze verbinden Nuland, Rosmalen en de Kruisstraat met elkaar. Vanaf de A59 kan je via de Vliertwijksestraat het gebied in. Verder zijn er nog enkele oude zandpaden met Amerikaanse eiken en Zomereiken. Ze zien er heel statig uit. Over de lanen en vele andere zandpaden wandelt u er prachtig.

En dan nog iets anders. Je ziet ze overal. Ze staan rond bossen en woningen. In alle kleuren en maten. Hekken! Ze staan er voor de privacy of de veiligheid. Begrijpelijk, maar vaak zijn ze wel heel lelijk. Gelukkig zie je ook goede alternatieven in het gebied. Fraaie voorbeelden van erfbeplanting, hagen en houten hekken. Zo kan het dus ook.

Hekken...

....en nog meer hekken

Goed voorbeeld van erfbeplanting

En nog een voorbeeld van goede erfbeplanting

De Franjestaart is te vinden in de oude lanen in het bos

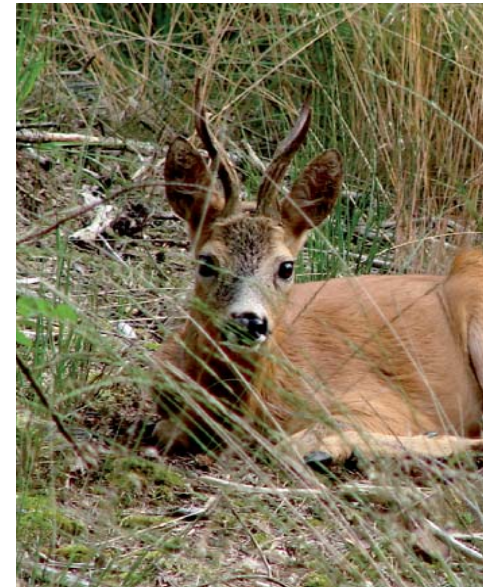
Levendbarende Hagedis in het Karregat (Foto: Tineke Cramer)

Groene specht is een soort van het halfopen landschap

Zonnedaauw is een vleesetende plant en komt voor in het Karregat

Ree

Natuur, landschap en een rijke geschiedenis

We gaan nu wat dieper in op de waarden van de natuur en het landschap. We geven u een kijkje in de geschiedenis van het gebied. Weliswaar is het maar een samenvatting van een dik rapport. We beseffen ons dat we veel informatie overslaan. We beginnen met de natuur.

Wat leeft er allemaal?

Hooge Heide Midden is van belang voor **korstmossen**. Een korstmos is eigenlijk een samenwerkingsverband tussen een alg en een schimmel. Je ziet ze op stuifzand en zandige plekken in het bos. De meest bijzondere vinden we in de Nulandse Heide en in Hei en Wei. Ze hebben wonderlijke namen. Wat te denken van Gebogen rendiermos, Open heidestaartje en Ezelspootje. Korstmossen houden van schone lucht en open zandige plekken. Wind, wandelaars en natuurbeheerders zorgen ervoor dat het zand niet dichtgroeit.

Langs de Nieuwe Karreput vinden we bijzondere **planten**. Hier staat bijvoorbeeld kleine zonnedauw, moeraswolfsklauw, waterlobelia en oeverkruid. Oeverkruid komt ook voor in de vijver van de Binckhorst en aan de rand van poelen. Deze planten zijn echte pioniers. Ze houden van kale, vochtige en soms zelfs natte plekjes. Om deze planten te behouden moet je voorkomen dat de oevers en de plas dichtgroeien. Regelmatig plaggen is dus nodig.

In de poelen en plasjes leven heel bijzondere soorten. De rugstreeppad, de kamsalamander en poelkikker komen er voor. Maar natuurlijk ook algemene soorten. Denk aan de gewone pad, bruine kikker en kleine watersalamander. Die komen ook voor in de vijver in uw tuin. Tot enkele jaren geleden kwam er de zeer bijzondere knoflookpad voor. Ze leven het liefst in de nabijheid van stuifzand of akkers. 's Nachts zijn ze actief. Overdag graven ze zich in het zand in. Helaas zijn ze nu verdwenen uit Hooge Heide Midden.

Het enige **reptiel** in Hooge Heide Midden is de levendbarende hagedis. Het wordt eentonig, maar ook deze zit in het Karrengat. Er is ook nog een waarneming in Hei en Wei. Maar het is niet zeker of die ook klopt. Als de hagedis daar al zit, is het op een open plekje in het bos. De levendbarende hagedis houdt van zonnige plekjes. De Nieuwe Karreput is ook voor **libellen** en **sprinkhanen** waardevol. Hier leven de

venwitsnuitlibel en de glassnijder. De naam venwitsnuitlibel zegt het al. Het is een liefhebber van vennen. En de Nieuwe Karreput lijkt net een ven. De glassnijder houdt van riet en hoge waterplanten langs oevers. Het zijn geweldige luchtacrobaten.

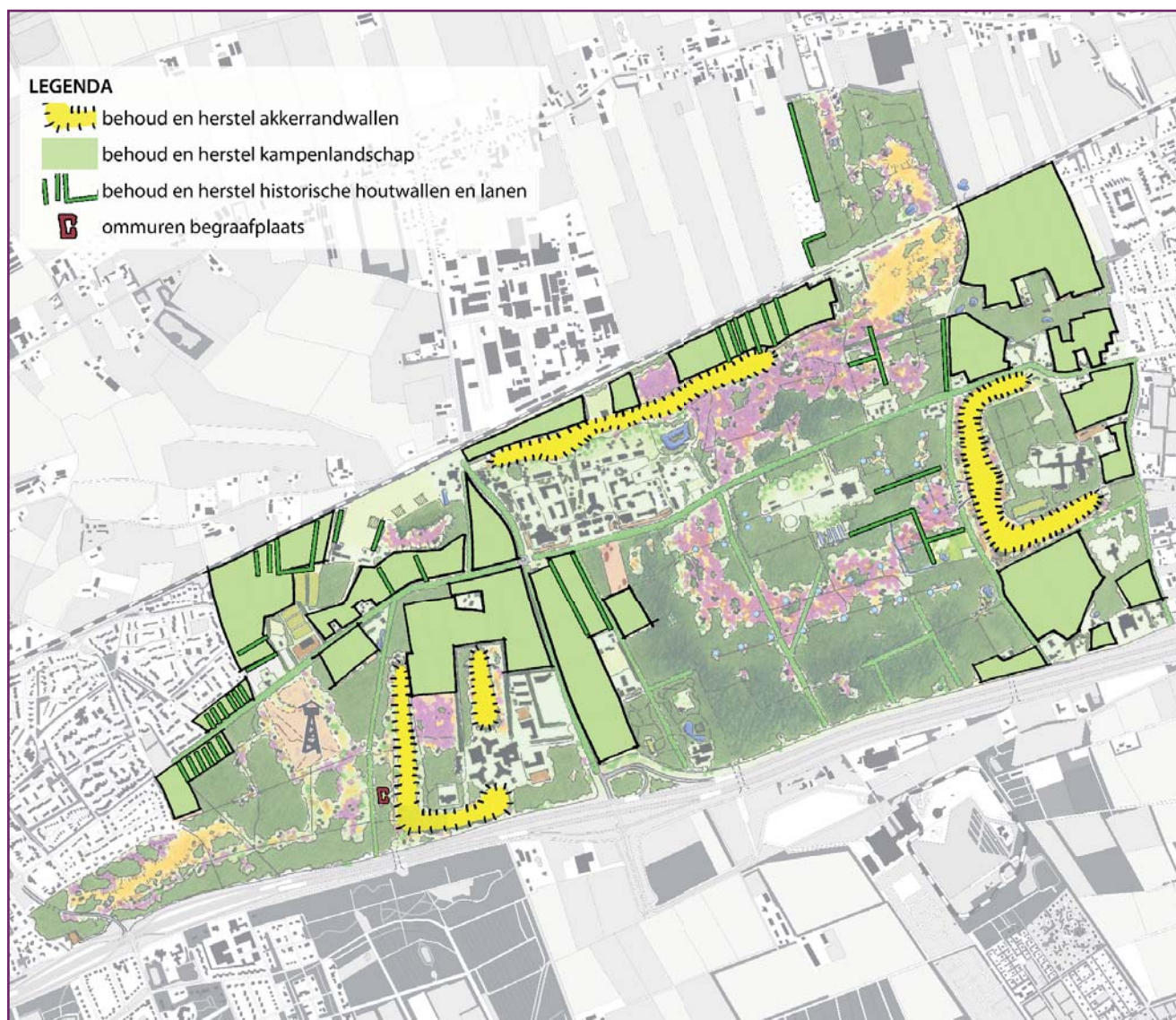
In natte ruige stukken rondom de Nieuwe Karreput zit de moerassprinkhaan. Dit is een zeldzame soort in Noord-Brabant. Soms duikt hij in één keer op in een gebied met natte ruige graslanden. Kort geleden nog op een vochtig, braakliggend terrein in de Groote Wielen.

In Hooge Heide Midden komen diverse soorten **zoogdieren** voor. Denk aan ree, bunzing, hermelijn en vele soorten muizen. Reeën komen vooral voor in het bos van Brabant Water. Maar ook in de andere bossen zie je ze. De das zit buiten het gebied ten zuiden van de snelweg. Sinds 2005 liggen er faunatunnels onder de snelweg. Het is een kwestie van tijd, totdat de das opduikt in het gebied.

Hooge Heide Midden is ook belangrijk voor vleermuizen, zoals de laatvlieger. Deze zoogdieren gebruiken vooral in oude laanbomen en gebouwen als verblijfplaats. Op de Binckhorst woont de laatvlieger in één van gebouwen. Echt bijzonder zijn de franjestaart en de watervleermuis. Zij komen alleen maar voor in bomen met holten en spleten. En die vind je vooral langs de lanen en oude erfbeplanting.

Tot slot de **vogels**. In het gebied leven maar weinig vogels die horen bij heide en stuifzand. Om die te zien, moet je naar de Nulandse Heide en het Karrengat. Daar kom je boomleeuwerik en roodborsttapuit tegen. De rest van de heide in het gebied is te klein voor echte heidevogels. Met wat geluk zie je er een boompieper.

In oude bomen met holtes vind je de zwarte specht, de groene specht en de boomklever. Vooral de lanen zijn interessant. Op een rustige plek in Hei en Wei broedt de havik. De meest bijzondere vogel is de houtsnip. Het is een schuwe bosvogel met een uitstekende schutkleur. Hij leidt ook nog eens een verborgen bestaan. Een houtsnip laat zich maar aan weinig mensen zien.

Wat is er zo bijzonder aan het landschap?

Hooge Heide Midden is een zwak golvend dekzand-landschap. In de ijstijd blies de wind enkele hoge landduinen op. De boeren maakten er in de Middeleeuwen soms 'akkerrandwallen' van. Ze verhoogden of verlengden de natuurlijke landduinen. Er was zand genoeg in de omgeving. Achter de wallen lagen de akkers lekker beschermd. Op de wal plantten ze vaak bomen en struiken. Zo legden de boeren het zand vast.

In het gebied liggen drie fraaie landduinen of akkerrandwallen. De mooiste vind je bij Sint Jozefoord. De akkerrandwal daar is nog puntgaaf en maar liefst 10 meter hoog! Bij Mariaoord ligt ook een landduin. Helaas verdween een deel ervan bij de bouw van de zorginstelling. De langste landduin is de akkerrandwal van Heese. Die loopt grofweg van de Binckhorst tot aan Nuland.

Ooit van 'verstreping' gehoord? Het is typisch voor Hooge Heide Midden. Door de eeuwen heen legden boeren rond akkers houtwallen aan. Het waren langgerekte, smalle akkers. Zeg maar 'streepjesakkers'. Dat noemen ze dus heel logisch 'verstreping'. Mooie voorbeelden zie je langs de Oude Baan- oost en ten zuiden van de spoorlijn. Bij de Oude Baan- oost herstelde de gemeente 's-Hertogenbosch het oude landschap. Zo zag het oude boerenland er dus in het verre verleden uit.

De eerste akkers in Hooge Heide Midden stammen uit de 14 e eeuw. Deze lagen rond drie heidehoeves. Alleen de Duinse Hoeve is er nog. Soms

verlieten de boeren de akkers weer. Dan kwam er weer bos voor in de plaats. Op oude kaarten zie je in het gebied akkertjes overal open plekken waar nu bos is. Men teelde er graan. Ze stonden vol met korenbloem, klaproos en gele ganzenbloem. Begin 2011 herstelde de gemeente 's-Hertogenbosch een akker in het Mariaburgbos. De gemeente kapte een deel van het bos. Daar ligt nu weer een typisch akkertje met walletjes met eikenstobben.

Hooge Heide Midden heeft een rijke historie. Een korte beschrijving als deze doet daar geen recht aan. Alleen al over landduinen, hoeves en 'verstreping' schrijf je met gemak een boek vol. Hopelijk gebeurt dat nog een keer. En dan voor een breed publiek.

Recreatie

Hooge Heide Midden is in trek bij de mensen uit de omgeving. Vanuit de dorpen komen mensen te voet, met de fiets en sommige met de auto. Ze maken er een wandelingetje in een van de bossen, heide of stuifzanden. Anderen komen er om vogels te kijken. Sommige gaan op zoek naar bijzondere planten of libellen. En weer anderen laten er hun hond uit. Rode, blauwe en witte paaltjes geven de route aan. Je wandelt dan over de Nulandse Heide, door Hei en Wei en op de Binckhorst.

In het gebied liggen diverse fietspaden. De fietsroutes lopen door tot ver buiten het gebied. Er is een nieuw fietspad in de maak. Het is een onderdeel van de 'Fiets-snelweg 's-Hertogenbosch – Oss'. De waterleidingstraat wordt een fietsstraat. Auto's moeten er voorrang geven aan de fietsers. Dit plan wordt nu verder uitgewerkt. Aandachtspunten zijn nog de verkeersveiligheid en de eventuele grotere druk op andere wegen in de buurt. Belangrijk is dat er een fietspad komt vanuit de Groote Wielen. Het liefst via het Sprokkelbosch. Daar zijn veel mensen blij mee!

Zit u wel eens op een terrasje of in het restaurant van de Binckhorst en Mariaoord? Ook dat kan. Je kunt er ook veilig je auto kwijt. Daar vandaan loop je zo het gebied in. We hopen dat ook Sint Jozefoord de deuren opent voor de bezoeker. Daarover gaan we in gesprek met de directie.

Spelen in de natuur kan overal. Het gebeurt vooral veel in het stuifzand. In het stuifzand bij Rosmalen is het op mooie dagen een drukte van belang. Wat veel mensen niet weten, is dat er bij de Binckhorst een kinderboerderij is. Die is er niet alleen voor de bewoners. Iedereen is er welkom. Ook bij Nuland ligt nog een kinderboerderij. Het heet 't Heike. Er is ook een zwembad en een speeltuin bij. Leuk voor de kinderen dus.

Voormalige akkertjes met houtwallen

Spelen in het zand

voor natuurvorsers

en alledaags gebruik

De natuur van Hooge Heide Midden

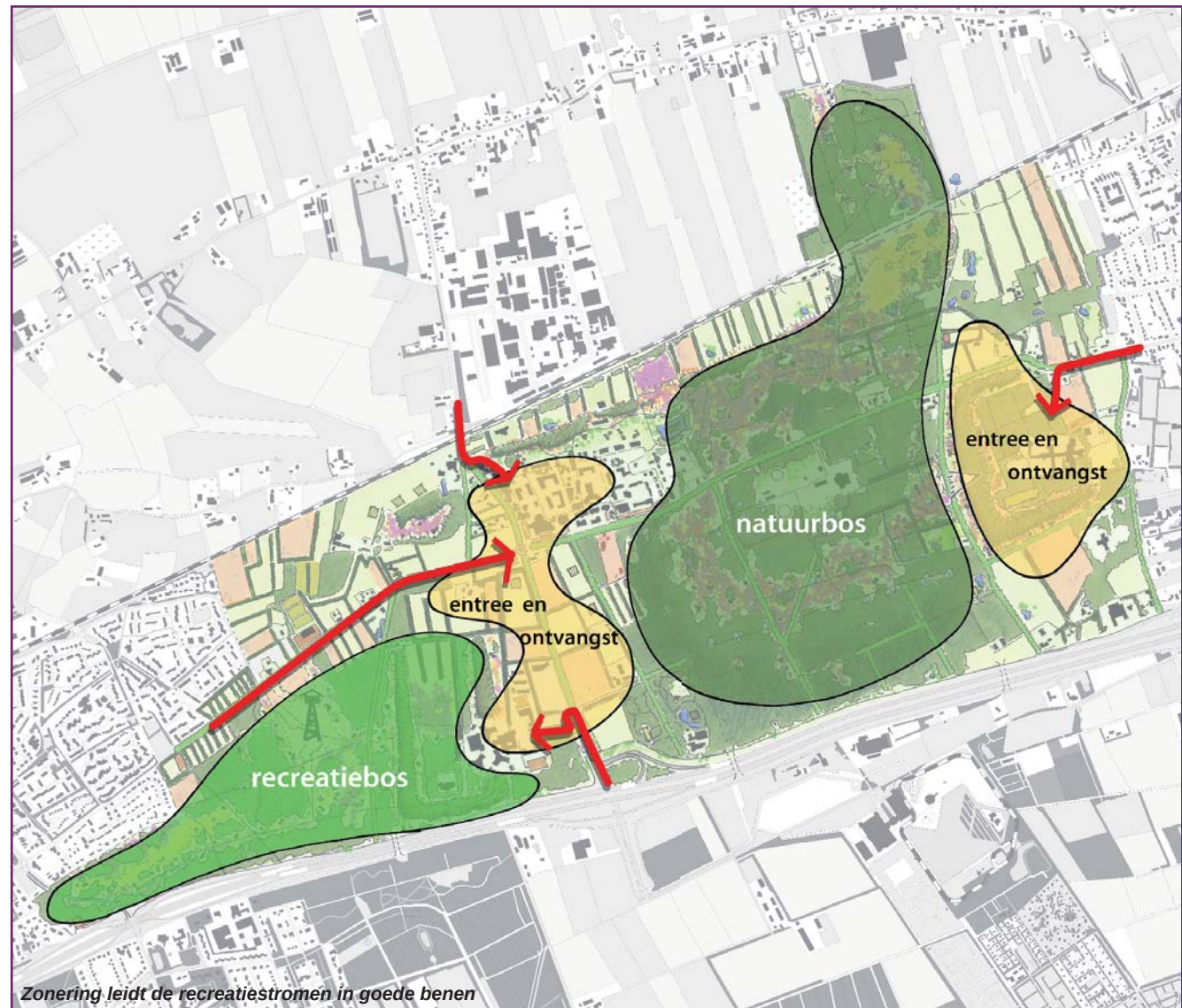
Hooge Heide Midden in de toekomst

We weten nu hoe Hooge Heide Midden in elkaar steekt. Wat er leeft. Wie er komen. De goede dingen behouden we natuurlijk. Maar er valt ook heel wat te verbeteren. Alle partijen zijn het over één ding eens. Iedereen wil een aantrekkelijk landschap voor mens en dier tussen Nuland en Rosmalen. Dat klinkt nogal algemeen en vraagt om uitleg. We beschrijven de toekomst voor natuur, landschap, cultuurhistorie en recreatie.

Hooge Heide Midden voor mens én dier!
Ziet het hele gebied er straks hetzelfde uit?
Nee. We zien het Sparrenburgbos als een soort 'recreatiebos'. Hier komen nu al veel mensen. Kinderen spelen er in het stuifzand. En de meeste honden lopen hier. Ook zijn er meeste bospaden. De natuurwaarden zijn er minder hoog dan in de rest van Hooge Heide Midden.

In het gebied Hei en Wei en in de Nulandse Heide krijgt de natuur voorrang. Hier willen we rust en ruimte voor planten en dieren. We noemen het voor het gemak een 'natuurlandschap'. Natuurlijk bent u ook hier welkom. Ook hier kunt u nu en straks prachtig wandelen. Maar er zijn minder paden dan in het Sparrenburgbos. En sommige plekken zijn er helemaal alleen voor de dieren. Totale rust!

Kortom: Hooge Heide Midden is er voor mens en dier. Van pure natuurvorser tot jogger. Van spelend kind tot stoere wandelaar. Van ree tot havik.

Zonering leidt de recreatiestromen in goede banen

Boomleeuwerik

Veldkrekel

Halfopen heidelandschap

Knoflookpad

Heivlinder

Natuur

We willen een groter leefgebied voor een aantal dieren. Dat zijn de boomleeuwerik, de levendbarende hagedis en de veldkrekel. Zij leven graag in grotere gebieden met heide, schraal grasland en stuifzand. Nu vind je die alleen maar op de Nulandse Heide. De dieren leven daar als het ware op een eilandje. Dat maakt ze kwetsbaar. Als deze soorten straks in het hele gebied leven, hebben we het goed gedaan. Natuurlijk maken ook heel veel andere soorten gebruik van het grotere leefgebied.

De Nulandse Heide is nu nog maar een klein natuurgebied met heide en stuifzand. Uit de directe omgeving van het heidegebied gaan we een deel van het bos verwijderen. Het maakt ruimte voor heide en stuifzand. Op het kaartje met de visie ziet u waar dat gaat komen. De Nulandse Heide sluit dan weer prachtig aan op de heide van de Binckhorst.

Maar daar blijft het niet bij. Het heidegebied loopt straks door over de Waterleidingstraat. En daarna om het pompstation van Brabant Water heen. Zo ontstaat een groot aaneengesloten gebied met struikheide, zand, gras en korstmossen. Niet alle bomen verdwijnen! We behouden de fraaie of oude eiken of lijsterbessen. Zo wordt het een prachtig halfopen heidelandschap.

In en rond de Nulandse Heide liggen enkele vennetjes, 'putten' of 'poelen'. De meest bekende zijn het Oude en het Nieuwe Karrengat. Het idee is om nog meer water te maken. Niet alleen in het natuurgebied zelf. Maar ook in het boerenland of bij bewoners in de tuin. We verbeteren daarmee het leefgebied voor kikkers, salamanders en libellen. Ook voor planten als de waterlobelia en zonnedaauw is dit gunstig. Op de visiekaart zie je een reeks van poelen tussen de Binckhorst en Nuland. Het is straks een ideaal leefgebied voor de knoflookpad. Op eigen kracht komt die niet meer terug. Daarom willen wij deze van elders halen en hier weer loslaten.

Even terug naar de heide en het stuifzand. In het Sparrenburgbos willen we graag een 'vlinderbaan'. Dat kan door een strook bos te kappen langs een van de zandpaden. Heide en kruiden komen in de plaats van den en eik. Vlinders, sprinkhanen en hagedissen profiteren hiervan. Hierdoor verbinden we het stuifzand van Rosmalen met de heide nabij Mariaoord. Rond Mariaoord verbinden we de kleine stukjes heide met elkaar.

We willen meer variatie in de bossen. Nu zijn de bossen vaak eentonig. Allemaal dennenbomen van dezelfde leeftijd. Vroeger gebruikten mensen die dennen voor de mijnbouw of de houtproductie. Er is ook weinig variatie in soorten. In sommige bossen staan ook veel bomen die niet in het gebied thuis horen. Amerikaanse eik en vogelkers zijn hier voorbeelden van. Als we niets doen, dan verdringen ze de inheemse bomen en struiken. En een bos met zomereik, berk, lijsterbes en vuilboom is veel rijker aan dieren.

Wat gaan we met de bossen doen? De bossen van Brabant Water en het Mariaburgbos worden voor een groot deel natuurbos. Dat is een rare uitdrukking. Bos is toch altijd natuur? Dat klopt, maar er is een verschil. In het natuurbos blijft al het dode hout achter in het bos. Bomen die omvallen, laten we gewoon liggen. Ga maar eens kijken in het Mariaburgbos. De gemeente kapte en duwde er in 2011 al heel wat bomen om. Ze maakte open plekken. Zo wordt het eentonige bos veel gevarieerder. De natuur doet vanaf nu de rest. In de overige bossen in Hooge Heide Midden blijft de productie van hout een doel. In een natuurbos speelt dat geen rol meer.

We willen ook goede verbindingen tussen de natuurgebieden in Hooge Heide Midden. Daarvoor leggen we bij wegen faunatunnels aan voor dassen en amfibieën. Zo steken dieren ongestoord de weg over. Of beter; ze kruipen onder de weg door. We denken aan enkele faunatunnels onder de spoorlijn en de Vliertwijksestraat.

Historische smaakmakers

Zoals u weet is Hooge Heide Midden een cultuurhistorische schatkamer. We behouden natuurlijk wat er nog is. Daarnaast herstellen we de landduinen. We leggen akkers aan en planten bomen in oude lanen. Het landduin of de akkerrandwal van Jozefoord is puntgaaf. Daar doen we dus helemaal niets aan. Die bij Mariaoord is een ander verhaal. Waar het duin laag is, brengen we weer zand aan. We kappen hier en daar wat bomen. Dat geeft ruimte voor heide en kruiden. Volledig herstel van het landduin is niet meer mogelijk. Mariaoord zit met haar gebouwen namelijk in het landduin. We herstellen ook de lange akkerrandwal van Hees. Deze is veel lager dan die van Mariaoord en Jozefoord. De wal is plaatselijk verdwenen. Met het zand uit de nieuw te graven poelen herstellen we de wal. Dat heet 'werk met werk' maken. Een ander historisch element zijn de oude akkertjes. Tot twee jaren geleden waren

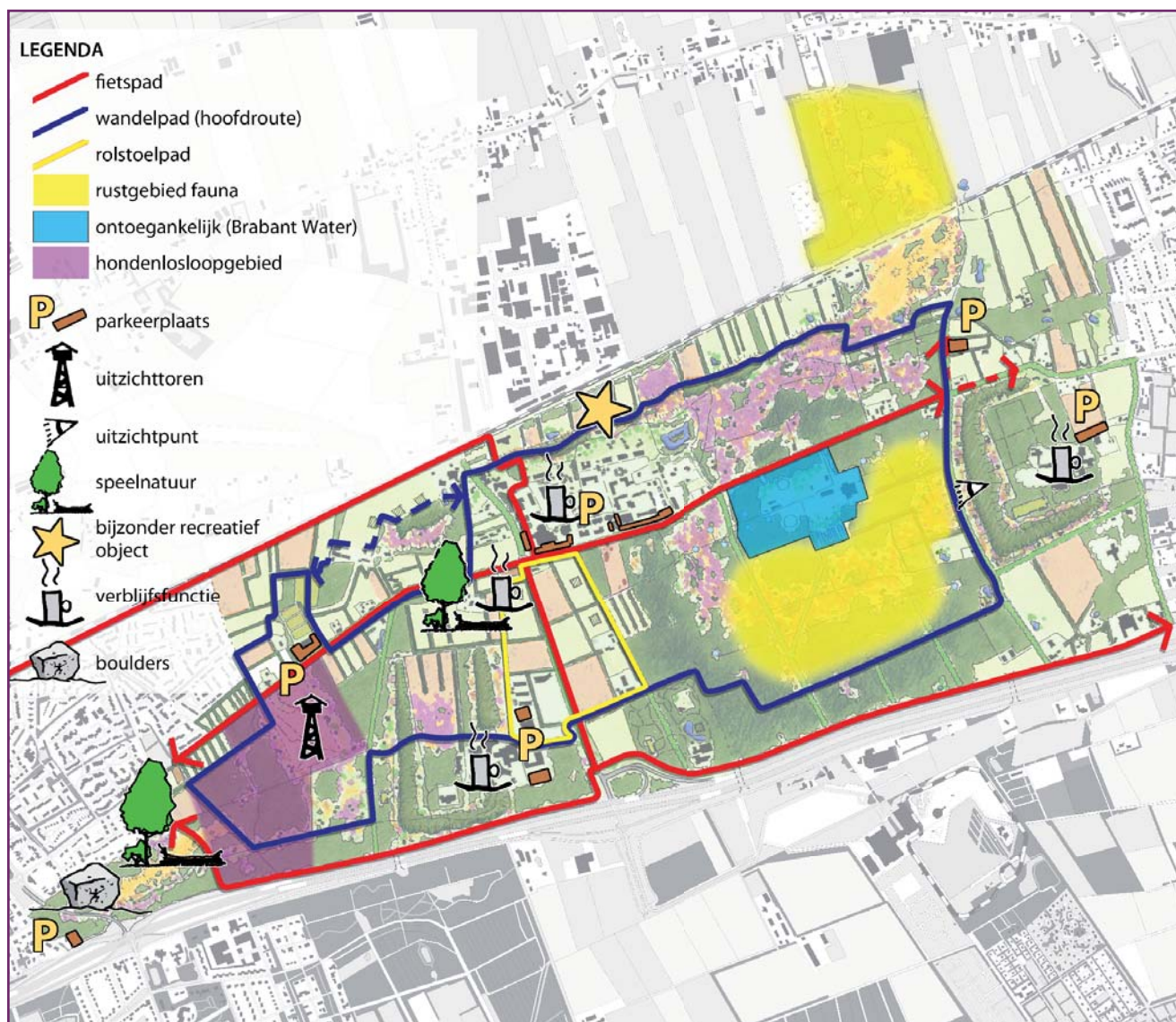
Dood hout door pleksgewijs omtrekken van bomen

Akkerrandwal bij Sint Jozefoord

Klaprozen

Recreatie

die niet meer in het gebied aanwezig. In het Mariaburgbos herstelde de gemeente al twee akkertjes. Ook bij Mariaoord en in Nuland gebeurde dit. In heel het gebied willen we dat. Precies zoals het vroeger was. Het worden graanakkers met korenbloem, klapperoos en gele ganzenbloem. Niet alleen mooi om te zien. Het is ook gunstig voor vogels en vlinders. Liefst komen er rond deze akkers houtwallen. Een mooie taak voor gemeenten en particulieren.

De afwisseling van grasland, akkers en houtwallen maken het landschap kleinschalig. Dassen, reeën en veel vogels profiteren daarvan. Tot slot herstellen we hier en daar oude walletjes met eikenstobben. Die bevinden zich in heel Hooge Heide Midden.

Recreatie

In Hooge Heide midden is volop ruimte voor rustige recreatie. De recreatie is hier gericht op de natuur. De wandeling is straks gevarieerd en de uitstraling van het gebied is vriendelijker. Voor de geïnteresseerde komt er informatie beschikbaar over natuur en cultuurhistorie.

We zetten nieuwe wandelingen uit. Bijzonder is de lange afstandsroute. Straks wandel je van Nuland tot Rosmalen een rondje van ongeveer 8 kilometer. Natuurlijk blijven de kleine rondjes met de rode, witte en blauwe paaltjes gewoon. We passen ze wel aan. In de Nulandse Heide en Hei en Wei zorgen we voor rust in het gebied. Dat doen we door enkele paden te verleggen. Dat gebeurt pas nadat we de heide vergroten en herstellen. Maar het blijven wel aantrekkelijke

wandelingen.

We werken aan korte wandelingen vanuit de dorpen. Bij Rosmalen en Nuland zijn ze er al.

De gemeenten 's-Hertogenbosch en Maasdonk en het Brabants Landschap legden ze aan. Het gaat daarbij niet alleen om het wandelpad. In de omgeving van het pad herstelden ze tegelijkertijd het landschap. Ze ruimden het afval in het bos op. Ze leggen er enkele poelen aan. Dan wordt een wandelingetje vanuit huis pas echt aantrekkelijk. We doen dat zeker op meer plaatsen in de toekomst.

Het Sparrenburgbos is een mooie plek om enkele wandelingen uit te zetten. De gemeente 's-Hertogenbosch is al een tijdje in gesprek met de eigenaar van het bos. We praten dan over korte wandelingen vanuit Rosmalen, Mariaoord. Of vanuit de parkeerplaats bij de begraafplaats. We willen hier ook graag een 'hondenlosloopgebied' gaan aanwijzen. Het past bij de keuze voor een 'recreatiebos'. Dat betekent dan ook dat in de rest van het gebied de hond aan de lijn moet. Bij de parkeerplaatsen stellen we wel enkele veldjes beschikbaar. Daar rennen de honden dan nog vrij rond. Elders moeten ze aan de lijn! Waar precies de honden los mogen moeten we nog bepalen.

Speelnatuur is er al bij Rosmalen. Lekker in het zand, hutten bouwen en klimmen in bomen. We zien ook kansen bij de Duinse Hoeve. De eigenaar denkt aan een restaurantje in de oudste boerderij van het gebied. De restauratie is een hele opgave.

Hopelijk lukt het. In dat geval is speelnatuur bij het restaurant een goede optie.

Het stuifzand van Rosmalen krijgt mogelijk een primeur. Hier is het idee een boulder neer te leggen. Dat is een kunstmatige steen om op te klimmen. Een steen kent vele klimroutes met verschillende moeilijkheidsgraad. Een deel van de boulder is ook geschikt voor niet goede klimmers. Enkele steden in Nederland hebben een dergelijke boulder. Het past bij het speel- en sportkarakter van het stuifzand van Rosmalen. Er is één probleem. Ze zijn niet goedkoop. Alleen met sponsoring is het mogelijk. Het is een mooie promotie van klimmen in de regio.

Parkeren

Wij zien dat veel bezoekers hun auto dichtbij het bos willen zetten. Dat is begrijpelijk maar niet zo mooi. We moeten oppassen voor vervuilingen want ons drinkwater komt hier uit de grond. Komt met de auto naar Hooge Heide Midden? Dan parkeert u uw auto bij de Binckhorst of Mariaoord. Of bij de begraafplaats aan de Oude Baan-oost. Hopelijk komt daar in de toekomst ook Sint Jozefoord bij. U kunt ook terecht op een van de parkeerplaatsen aan de rand van het bos. Sommige parkeerplaatsen verdwijnen. Er komen andere voor terug zoals bij de Bergstraat. 'Wild parkeren' in wegbermen en op zandpaden is er straks niet meer bij!

Misschien komt u liever met de fiets. Ook die parkeert u veilig bij Mariaoord, de Binckhorst of de begraafplaats. Op een aantal andere plaatsen aan de bosrand maken we fietsenstallingen. Zo loopt u direct vanaf de fiets het bos in!

Wandelen met de hond

Spelen

Klimsteen (boulder)

In 2011 zijn er twee nieuwe poelen aangelegd in het kampenlandschap

Open plekken maken in het Mariaburgbos (2011)

22 *Nieuwe aanplant van houtwallen in het agrarische gebied rond de begraafplaats in Rosmalen (2011)*

Gekapte bomen na natuurherstel in het Mariaburgbos, een goede uitleg aan het publiek is hierbij noodzakelijk

Uitvoering

Een visie is leuk. Maar waar het om gaat, is de uitvoering. Dat geldt ook voor de natuur- en landschapvisie Hooge Heide Midden. We maken een programma voor de periode 2012-2014. In die drie jaar voeren we vele maatregelen uit. U weet dat we van alles willen. Nieuwe poelen en houtwallen. Extra of betere wandelpaden. We herstellen hopelijk oude lanen en landduinen. Allemaal maatregelen die de Hoge Heide mooier maken voor mens en dier.

Financiering

Het uitvoeren van de ideeën uit de visie is niet gratis. Wie gaat dat betalen? De beheerders in het gebied kunnen hun bijdrage leveren. Gezamenlijk kunnen wij projecten indienen voor subsidie. Dit kan via het programma De Groene Delta. Voor speciale ideeën, zoals de uitkijktoren en de boulderstenen, zoeken we sponsors. Iedereen kan op zijn eigen manier meewerken aan het waar maken van de visie. De ene door het doen van vrijwilligerswerk, de ander door het verstrekken van subsidie.

Boeren en bewoners in Hooge Heide Midden leggen poelen of houtwallen aan. Ze zaaien bloemen in langs de rand van akkers en graslanden. Ze krijgen geld voor maatregelen die ze nemen op hun eigen terrein. We noemen dat groene en blauwe diensten.

Alle terreinbeheerders houden met het beheren van de natuurgebieden rekening met de ideeën uit deze visie. Hiermee kun je een deel van de maatregelen ook al uitvoeren. We maken slim gebruik van materialen die overblijven bij het beheer. Zo maken we bijvoorbeeld een afscheiding van gesnoeide takken.

We doen ook een beroep op de provincie. Die heeft geld voor het herstellen van leefgebieden van bijzondere dieren. In Hooge Heide Midden is dat bijvoorbeeld de Knoflookpad. We maken een goede kans, zegt de provincie in een eerste gesprek.

Het geld voor leefgebieden mogen we niet gebruiken voor recreatie en cultuurhistorie. In 's-Hertogenbosch en omgeving hebben we daar een apart financieringsprogramma voor: De Groene Delta. In De Groene Delta werken veel partijen samen aan projecten rond de stad 's-Hertogenbosch. Het gebied Hooge Heide Midden is een onderdeel van De Groene Delta.

Vrijwilligers verwijderen vogelkers

Graven van nieuwe poelen

Bosomvorming

Organisatie

En wie gaat dit allemaal doen? Veel verschillende organisaties en mensen werkten samen aan de visie. Zij vertaalden de visie in een lange lijst van maatregelen. De meeste mensen blijven ook actief bij de uitvoering. U ziet het straks in het uitvoeringsschema. Er is al een Bestuurlijk Platform Hooge Heide Midden. In het platform zitten veel organisaties. De gemeenten 's-Hertogenbosch, Maasdonk en Sint Michielsgestel. Grote eigenaren zoals Brabants Landschap en Brabant Water. De ZLTO vertegenwoordigt de boeren. De wijkraden nemen deel namens de bewoners. Ook de zorginstellingen Mariaoord, de Binckhorst en Coudewater zitten erin.

Het bestuurlijk platform zorgt ervoor dat we doen wat we beloven. Uitvoeren dus! Het platform kijkt ook of nieuwe ideeën in de visie passen. De gemeente 's-Hertogenbosch ondersteunt het platform. Ze stuurt ook de andere partijen aan.

Er komt ook een beheerplatform Hooge Heide Midden. Hierin zitten deskundige en professionele mensen. Zij hebben verstand van het beheer van natuur- en landschap. Van Brabant Water tot de Heemkundekring. Van het Brabants Landschap tot de vogeldeskundige uit Rosmalen. Samen adviseren ze over het beheer van natuur, bos en landschap.

Natuurlijk willen we ook weten of de natuur er ook echt op vooruit gaat. Herstelt de heide zich? Komen die zeldzame plantjes en dieren terug? En hoe gaat het met de natuur die er al was? Hopelijk zijn er mensen in het platform bereid om dat in de gaten te houden. We benaderen alle grondeigenaren. We hopen dat een van de boeren bereid is om namens de andere boeren mee te denken. En ook de eigenaar van het Sparrenbrugbos is welkom.

Alleen samen met al die andere partijen zorgen we voor een goed beheer.

Communicatie

De ideeën uit de visie zijn niet in één dag klaar. Soms is de ene partij druk met iets en heeft een ander even wat minder te doen. We houden de mensen op de hoogte van de voortgang van de maatregelen. We maken een nieuwsbrief en zetten nieuwtjes op de website van De Groene Delta. Daarin kun je lezen welke maatregelen op stapel staan en wat er al klaar is. Nieuwe ideeën zetten we ook in de nieuwsbrief en op de website. En wie weet vragen we mensen om te helpen bij de uitvoering.

Hooge Heide Midden is een mooi gebied waar veel gebeurt. Dat is u nu vast wel duidelijk. Voor bezoekers en bewoners maken we er een boekje over. Daarin vertellen we over de natuur en het historische landschap. Zo leren ze het gebied beter kennen. Op een kalender kun je lezen wat er te beleven valt. Een kaart met informatie over natuur en recreatie helpt mensen hun weg te vinden. Ieder jaar organiseren we de Dag van Hooge Heide Midden. Mensen leren het gebied en elkaar zo steeds beter kennen.

Mensen op de hoogte houden van de geplande maatregelen

Nieuwe gebruikers op nieuwe wandelpaden - het ommetje vanuit de wijk Sparrenburg in het gebied

Bijlage 1: Lijst van deelnemers

Organisatie

Binckhorst / Cello
Binckhorst / Cello
BMC
Bosgroep Zuid
Brabant Water
Brabants Landschap
Gemeente Maasdonk
Gemeente 's-Hertogenbosch
Gemeente 's-Hertogenbosch
Gemeente 's-Hertogenbosch
Heemkundekring Rosmalen
Heemkundewerkgroep Nuwelant
Heemkundewerkgroep Nuwelant
IVN 's-Hertogenbosch e.o.
IVN 's-Hertogenbosch e.o.
IVN 's-Hertogenbosch e.o.
IVN 's-Hertogenbosch e.o.
IVN 's-Hertogenbosch e.o.
IVN 's-Hertogenbosch e.o.
Landschapsbelang Maasdonk
Landschapsbelang Maasdonk
Landschapsbelang Maasdonk
Lips Capital Group
Lips Capital Group/adviseur
Mariaoord
Particulier
Particulier
Praedium
RMB
Stichting Landschapsbelang Maasdonk en
IVN Oss
Stichting Wijkraad Rosmalen Oost
Stichting Wijkraad Rosmalen Oost
Stichting Wijkraad Rosmalen Oost
Stichting Wijkraad Rosmalen Oost
Stichting Wijkraad Rosmalen Oost en
Raadslid 's-Hertogenbosch
Vleermuizen werkgroep
Wijkraad Sparrenburg
Wijkraad Sparrenburg

Naam

Wim van Veelen
Mariëtte van der Els
Anton Bos
Twan van Alphen
Mark Bartels
Martijn Fliervoet
Lenard Schoonen
Rob Brinkhof
Tjeerd van Tol
Hanno de Hoog
Dhr. M.J. van Grunsven
Wim van Lokven
Ad van Den Bosch
Jan Maassen
Willemien de Groot
Cor Haest
Margreet ter Horst
Jan de Koning
Tineke Cramer
Dhr. Gerrits
Teun Vinkel
Dhr. Sommers
Michiel van Rennes
Ronald Buiting
Ton Vissers
Ton van Hoeckel
John van Miltenburg
John Jansen
Anja Hagendoorn
Ignas van Bebber
Dhr. G. Beentjes
Mw. A. van den Heuvel-van Nuland
Annie Swanenberg
Nel Dollevoet
Sjef van Creij
Henk de Wit
Otto Kwak
Aad van der Steen

Landbouw, landschap, natuur en recreatie - hersteld in het ommetje aan de Ruttenhofstraat

Bijlage 2: Overzicht voorgestelde acties en maatregelen

Natuur
Bos maakt plaats voor heide en stuifzand
Mooi zo'n vlinderbaan in het Sparrenburgbos
We maken een omvormingsplan voor het natuurbos
We creëren een rustgebied voor fauna, bijvoorbeeld door een paar paden af te sluiten
We voeren in/gaan door met geïntegreerd bosbeheer
We leggen poelen aan in bestaand natuurgebied
We gaan voor poelen bij particulieren (Stika)
We gaan over tot herintroductie van de knoflookpad
We leggen nog twee faunatunnels aan onder het spoor
We halen begroeiing weg en herstellen het stuifzand bij Rosmalen
De natuurlijke inrichting loopt door in de tuinen van De Binckhorst

Landschap en cultuurhistorie
We gaan Landduin Jozefoord weer beleefbaar maken
In omgeving Mariaoord werken we aan herstel van heide, landduin en wandelpaden
We maken de Randwal Hees weer beleefbaar
We herstellen enkele oude lanen in de Hooge Heide
We versterken het kampenlandschap door erfbepanting en houtwallen (Stika)
We leggen een houtwal aan langs de knoop A59
In de knoop zelf zou bos niet misstaan...

Recreatie
Binckhorst en Mariaoord worden informatiepunten
Er komen parkeerplaatsen op de Binckhorst
We gaan voor een parkeerplaats aan de Bergstraat noord bij de volkstuinten
We zorgen voor informatieborden bij recreatieve parkeerplaatsen
Er komt een uitkijktoren op de vuilstort
Er komen een of twee boulders (klimstenen) in of nabij stuifzand Rosmalen
De waterleidingstraat wordt een fietsstraat
Er wordt een lange wandelroute aangelegd
Er komt een natuur- en recreatiekaart voor het gebied
We gaan voor een uitkijkpunt op het landduin Jozefoord
We zoeken alternatieven voor vele hekken in het gebied
We markeren het hondenloosloopgebied met bordjes
We leggen een rolstoelpad aan tussen Binckhorst en Mariaoord
We maken bloemrijke akkerranden langs de vuilstort

Bijlage 3: Topografische kaart Hooge Heide Midden

